

РОЗДІЛ 10. СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.965

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.22>

ЕТИЧНА СКЛАДОВА ПРАВОВОГО СТАТУСУ АДВОКАТА

Божко А.В.,
аспірант 2 курсу кафедри права
Приватного вищого навчального закладу
«Європейський університет»,
адвокат
ORCID: 0009-0003-1384-0332
e-mail: a.bozhko@e-u.edu.ua

Божко А.В. Етична складова правового статусу адвоката.

У статті викладено результати дослідження автором місця адвокатської етики у системі елементів правового статусу адвоката.

Системний аналіз усталених міжнародних стандартів і правових позицій Європейського суду з прав людини вказують на визначальну роль адвокатської етики у формуванні авторитету професії адвоката та суспільної довіри до неї. Проте вони поглинаються загалом авторитетом правосуддя в державі, тягар забезпечення якого покладається не лише на суд, а і на адвоката як одного з учасників судового процесу. Негідна поведінка цих суб'єктів дискредитує ідею правосуддя, що надає особливе теоретичне та практичне значення етиці. Саме тому адвокат повинен бути моральним і етично спрямованим. Це підкріплюється комплексом обов'язків етичного характеру та відповідальністю.

Проте у вітчизняній науковій доктрині переважає підхід, відповідно до якого правовий статус адвоката охоплює такі елементи як: професійні права та обов'язки, відповідальність адвоката та гарантії його професійної діяльності. Водночас окремі науковці відзначають етичний характер професійних обов'язків адвоката. Етична природа професійних обов'язків адвоката тісно пов'язана з незалежним і самостійним характером професійної діяльності адвоката. Її ефективність залежить від його власних уявлень, особистих поглядів і розуміння таких категорій, як совість, справедливість, відповідальність перед іншими, а також переконання щодо належної поведінки. Тому етика є іманентною основою обов'язків адвоката. Проте, вона не обмежується ними.

Етика визначає не лише моральну основу його обов'язків, а і його прав та гарантій діяльності, адже останні безпосередньо пов'язані з певними привілеями. І в такому аспекті наявність певних переваг повинна бути обґрунтована не лише специфікою професійного статусу особи, завданнями, які вона реалізує, а і наявністю в неї високих моральних цінностей і орієнтирів. Крім того, як впливає із практики Європейського суду з прав людини, етика стосовно адвоката регулює значно ширшу за змістом ніж права, чи обов'язки, чи гарантії категорію. Мова йде про поведінку адвоката, яка охоплює не лише традиційні елементи його правового статусу, а й такі прояви як жести, мімічні реакції, інтонацію висловлювань тощо.

У підсумку зроблено висновок, що етика є необхідною обов'язковою складовою правового статусу адвоката. Будучи іманентно притаманною таким його компонентам як права, обов'язки, відповідальність, гарантії професійної діяльності, що у взаємозв'язку та взаємодії утворюють єдину систему, етика не поглинається ними та заслуговує посісти в ній окреме місце.

Ключові слова: адвокатура, адвокат, правовий статус адвоката, адвокатська етика, адвокатська діяльність, міжнародні стандарти.

Bozhko A.V. The ethical component of the lawyer's legal status.

The article presents the results of the author's study of the place of lawyer ethics in the system of elements of the lawyer's legal status.

Systematic analysis of established international standards and legal positions of the European Court of Human Rights indicate the decisive role of lawyer ethics in the formation of the authority of the lawyer profession and public trust in it. However, they are generally absorbed by the authority of justice in the state, the burden of ensuring which rests not only on the court, but also on the lawyer as one of the participants in the legal process. The unworthy behavior of these subjects discredits the idea of justice, which gives a special theoretical and practical meaning to ethics. That is why a lawyer must be moral and ethically oriented. This is supported by a set of ethical obligations and responsibility.

However, in domestic scientific doctrine, the approach prevails, according to which the legal status of a lawyer includes such elements as: professional rights and duties, the lawyer's responsibility and guarantees of his professional activity. At the same time, some scientists note the ethical nature of a lawyer's professional duties. The ethical nature of a lawyer's professional duties is closely related to the independent and autonomous character of a lawyer's professional activity. Its effectiveness depends on his own ideas, personal views and understanding of such categories as conscience, justice, responsibility to others, as well as beliefs about proper behavior. Therefore, ethics is the immanent basis of a lawyer's duties. However, it is not limited to them.

Ethics determines not only the moral basis of his duties, but also his rights and guarantees of activity, because the latter are directly related to certain privileges. And in this aspect, the presence of certain advantages should be justified not only by the specifics of a person's professional status, the tasks he performs, but also by the presence of high moral values and guidelines. In addition, as follows from the practice of the ECHR, ethics in relation to a lawyer regulates a much broader category than rights, duties, or guarantees. We are talking about the behavior of a lawyer, which includes not only the traditional elements of his legal status, but also such manifestations as gestures, facial reactions, intonation of statements, etc.

As a result, it was concluded that ethics is a necessary and mandatory component of the legal status of a lawyer. Being immanently inherent in its components such as rights, duties, responsibilities, guarantees of professional activity, which in the relationship and interaction form a single system, ethics is not absorbed by them and deserves to take a separate place in it.

Key words: advocacy, lawyer, lawyer's legal status, lawyer's ethics, lawyer's activity, international standards.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку правової доктрини традиційним став підхід до розуміння адвокатури як інституту громадянського суспільства, що втілює в державі ідею правового захисту та забезпечує ефективність здійснення правосуддя. Акцент на цьому став особливо очевидним зі змінами, які були внесені у 2016 році до Конституції України щодо правосуддя. Адвокатура, як інститут, і адвокати, як суб'єкти, які його представляють, стали доволі актуальним предметом досліджень, ураховуючи їх особливе значення у процесі забезпечення верховенства права та розбудови правової держави. Зокрема, значна увага стала приділятися питанням адвокатської етики, її регуляторній силі та неабиякому впливу на професійний статус адвоката. Сприяла цьому послідовна практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), який тривалий час розвиває свою позицію про особливу роль адвокатів у здійсненні правосуддя, а відтак і необхідність дотримання ними етичних стандартів професійної поведінки. Так, наприклад, у рішенні ЄСПЛ у справі «Lekavičiene проти Литви» від 27.06.2017 р. (скарга № 48427/09) наголошується на такому: «Не лише загальні стандарти поведінки, але також спеціальні вимоги, встановлені законами, які регулюють діяльність колегії, та правила професійної етики, застосовуються до практики адвоката. Необхідність вимог, встановлених правилами професійної етики, є об'єктивною: лише особі з високою моральною репутацією можливо довіряти брати участь у процесі здійснення правосуддя. Дозвіл будь-якій особі брати участь у цьому процесі незалежно від його або її поведінки дискредитує ідею здійснення правосуддя. ...Ця особлива роль адвокатів як незалежних професіоналів у здійсненні правосуддя тягне за собою ряд обов'язків і обмежень, особливо у зв'язку з їх професійною діяльністю, яка повинна бути прямою, чесною і гідною» [1].

Окремо слід наголосити на європейських стандартах у цій сфері, які впевнено проникають у всі аспекти функціонування національної адвокатури по мірі того, як Україна послідовно втілює свої плани щодо інтеграції у європейський простір. Зокрема, у Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (1988), при визначенні місця адвоката в суспільному житті наголошується на такому: «У будь-якому правовому суспільстві адвокат відведено особли-

ву роль; його призначення не обмежено сумлінним виконанням свого обов'язку у межах закону. Адвокат має діяти в інтересах права в цілому так само, як і в інтересах тих, чий права і свободи йому довірено захищати; ...У цьому зв'язку на адвоката покладено цілий комплекс зобов'язань як юридичного, так і морального характеру, які часто вступають у взаємну суперечність. ... Правила професійної етики передбачають добровільне виконання їх тими, на кого поширюється їх дія, з метою забезпечення виконання адвокатом своїх обов'язків так, як це прийнято в будь-якому цивілізованому суспільстві» [2].

Таким чином, адвокатська етика має особливу теоретичну та практичну цінність, заслужено привертаючи увагу представників різного фаху.

Метою дослідження є авторський аналіз та визначення місця адвокатської етики у системі компонентів правового статусу адвоката.

Стан опрацювання проблематики. Вітчизняна наукова література налічує чимало праць, присвячених різним питанням, які прямо чи опосередковано торкаються адвокатської етики як на рівні окремих наукових публікацій, так і на рівні монографічних видань. Серед останніх варто згадати дослідження Н.М. Бакаянової «Етичні принципи адвокатури в Україні» (2005) [3], А.М. Бірюкової «Адвокатура України в умовах глобалізації» (2018) [4], В.О. Святоцької «Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження» (2019) [5]. Не оминають своєю увагою проблеми реалізації етичних засад адвокатської діяльності у своїх наукових статтях Т.Б. Вільчик, О.Л. Жуковська, В.В. Заборовський, С.О. Іваницький, О.З. Хотинська-Нор, О.Г. Яновська та інші. Проте, переважною більшістю науковці розглядають адвокатську етику у глобальному вимірі її значення та впливу на професійну діяльність адвоката або концентрують увагу на конкретних етичних принципах адвокатської діяльності чи її проявах у взаємозв'язках адвоката з численними суб'єктами взаємодії. Нам же вбачається доцільним привернути увагу до іманентної природи професійної етики адвоката як складової його правового статусу.

Виклад основного матеріалу. Варто розпочати з того, що поняття «адвокатська етика» та «правовий статус адвоката», які для нас мають першорядне значення, відзначаються множинністю їх тлумачень. Щоб з'ясувати їх взаємозв'язок, необхідно спершу визначитися з розумінням останнього.

Так, А.В. Біцай вважає, що під правовим статусом адвоката варто розуміти сукупність професійних прав, обов'язків та відповідальності, закріплених в чинному законодавстві, міжнародно-правових актах і гарантованих державою, відповідно до яких адвокат як суб'єкт права реалізує свою професійну діяльність [6, с. 102]. Таке розуміння правового статусу адвоката передбачає лише три його складових: професійні права, професійні обов'язки та професійна відповідальність.

Забігаючи наперед, відзначимо, що ці три компоненти будуть незмінними в різних інтерпретаціях змісту правового статусу адвоката, що є закономірним з огляду на існуючі в теорії права підходи до розуміння правового статусу як базової категорії, ядро якої складають права, обов'язки та відповідальність суб'єкта.

В.В. Заборовський, який є одним із найбільш послідовних дослідників правового статусу адвоката в Україні, в одній із однойменних публікацій виснував, що «під правовим статусом адвоката слід розуміти поєднання прав та обов'язків адвоката, відповідальності та гарантій його діяльності, які закріплені не тільки в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а й в інших нормативно-правових актах» [7]. Як бачимо, до вище згаданої тріади долучається такий компонент правового статусу адвоката як гарантії його професійної діяльності. У подальшому, розвиваючи свій науковий пошук, він запропонував розуміти правовий статус адвоката як комплексну категорію, яка відображає його правове становище в суспільстві, що характеризується наявністю у адвоката юридично встановленої сукупності прав, обов'язків, гарантій і відповідальності, які є необхідними та достатніми для здійснення ним адвокатської діяльності щодо забезпечення реалізації конституційного права особи на професійну правничу допомогу [8, с. 162].

Схожий підхід до тлумачення правового статусу адвоката ми можемо побачити у більш ранніх працях вітчизняних дослідників. Зокрема, у 2002 році П.В. Хотенець у своєму дисертаційному дослідженні на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук «Правовий статус адвоката в Україні» також виокремлював у структурі правового статусу адвоката: права, обов'язки, відповідальність і гарантії діяльності адвоката як суб'єкта відповідних правовідносин і як члена адвокатської корпорації [9, с. 5]. У контексті аналізу цієї наукової праці варто зазначити, що її

структура передбачає окремий розділ під назвою «Етичні засади діяльності адвоката». Це, на нашу думку, опосередковано свідчить про усвідомлення автором належності адвокатської етики до системи елементів правового статусу адвоката, хоча автор прямо і не згадує про етику у своїй дефініції.

Доволі системно до дослідження поняття «правовий статус адвоката» підійшла А.М. Бірюкова. Вона слушно відзначила, що його розуміння залишається одним із найбільш актуальних і дискусійних питань правової науки, і що різниця у судженнях з приводу нього ґрунтується на різних уявленнях про структуру (сукупність елементів) правового статусу адвоката. На її думку поняття «правовий статус адвоката», яке є багатоаспектною та цілісною категорією, слід визначати як систему взаємопов'язаних і взаємообумовлених елементів, які на рівні нормативно закріплених положень концентровано виражають правові можливості адвоката у державі та суспільстві, характеризуючи різноманітні взаємозв'язки, що виникають у процесі здійснення ним адвокатської діяльності. Фундаментом, обов'язковими елементами, що становлять зміст правового статусу адвоката, є: права та обов'язки адвоката (права, обов'язки, заборони, обмеження); умови та алгоритм набуття статусу адвоката, його зупинення та втрати; гарантії адвокатської діяльності; дисциплінарна відповідальність адвоката (види, порядок притягнення) [4, с. 183-184]. Отже, і дане розлоге визначення не згадує про етику як складову професійного статусу адвоката. Хоча справедливо буде відзначити, що саме А.М. Бірюкова водночас із аналізом категорії «правовий статус адвоката» досліджує регуляторний характер норм професійної етики в адвокатській діяльності. Так, вона зазначає, що зміст адвокатської етики становлять: 1) моральні принципи, яких необхідно дотримуватися адвокатам під час здійснення професійної діяльності; 2) норми поведінки адвоката в різних сферах та різних ситуаціях, пов'язаних із професійною діяльністю. Вони наповнюють змістом і конкретизують моральні принципи; 3) методи втілення у життя моральних приписів, засоби забезпечення дотримання адвокатами етичних норм [4, с. 318]. Для нашого дослідження важливо те, що такого висновку дослідниця доходить, аналізуючи певні передумови розвитку адвокатської етики. Серед них, зокрема, йдеться про професійний обов'язок адвоката як етичну категорію.

Етична природа професійних обов'язків адвоката тісно пов'язана з незалежним і самостійним характером професійної діяльності адвоката. Ефективність його роботи залежить від його власних уявлень, особистих поглядів і розуміння таких категорій як совість, справедливість, відповідальність перед іншими, а також переконання щодо належної поведінки. Як слушно вказує С. Компанейцев, правовий аспект професійного обов'язку адвоката повинен базуватися на моральних засадах суспільного життя, відображаючи їх особливості у своїй структурі [10].

Отже, етика є іманентною основою обов'язків адвоката, що впливає безпосередньо з його правового статусу.

Тут знову варто нагадати позицію ЄСПЛ, який постійно акцентує увагу на етичній складовій професійного статусу адвоката як учасника правосуддя, взаємовідносини якого з судом повинні базуватися на довірі та взаємоповазі, забезпечуючи таким чином належне функціонування судів. У доволі відомому рішенні у справі «Намазов проти Азербайджану» ЄСПЛ наголосив на такому: «Особливий статус адвокатів надає їм центральне місце в здійсненні правосуддя як посередникам між громадськістю та судами. Ця особлива роль адвокатів, як незалежних професіоналів, у здійсненні правосуддя тягне за собою низку обов'язків, особливо щодо поведінки адвокатів. Хоча на них поширюються обмеження щодо їхньої професійної поведінки: вони мають бути стриманими, чесними та гідними; вони також користуються ексклюзивними правами та привілеями, які можуть різнитися в залежності від юрисдикцій – серед них, як правило, певна свобода аргументації, що використовується в суді» [11].

У такому аспекті етика адвоката визначає не лише моральну основу його обов'язків, а і його прав та гарантій діяльності, адже останні безпосередньо пов'язані з певними привілеями, що буквально тлумачиться як особлива перевага, яка надається законом окремій групі осіб. І в такому розрізі наявність певних переваг повинна бути обґрунтована не лише специфікою професійного статусу особи, завданнями, які вона реалізує, а й наявністю в неї високих моральних цінностей і орієнтирів, що демонструватимуть суспільству виправданість існування певних гарантій, формуватимуть повагу до особи та професії, яку вона представляє, формуючи її авторитет. Адже, як зазначається в науковій літературі, сама по собі повага є морально-етичною категорією, зміст якої базується та враховує поняття людської гідності та пошани [12].

Крім того, як впливає із зазначеної правової позиції ЄСПЛ, етика стосовно адвоката регулює значно ширшу змістовно за права, чи обов'язки, чи гарантії категорію. Мова йде про поведінку адвоката, яка охоплює перелічені елементи його правового статусу.

У психології поведінка тлумачиться як спосіб, яким людина взаємодіє з оточуючим середовищем, іншими істотами і ситуаціями. Вона включає в себе дії, реакції, звички, жести, слова та інші вирази, які відображають спосіб, яким індивід виражає свої думки, почуття, цінності та взаємодіє зі світом навколо себе. Поведінка це та складна інтеракція між людиною та світом, що оточує її. Вона є своєрідним відбитком внутрішнього світу людини, дзеркалом, яке відображає її думки, почуття, переконання та цінності [13]. Тобто, реалізація адвокатом своїх прав, виконання обов'язків, дотримання гарантій, які є першочергово правовими конструкціями, відбуваються з урахуванням інших поведінкових проявів, які не мають відношення до права: активних дій чи навпаки – бездіяльності адвоката, його жестикуляції, мімічних реакцій, інтонації висловлювань тощо.

Якщо звернутися до практики притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності за порушення норм адвокатської етики, то саме їх неналежна, неетична поведінка, зокрема, у судовому процесі, у соціальних мережах, під час взаємодії з колегами стає предметом дисциплінарних скарг і, відповідно, предметом уваги та аналізу дисциплінарних органів. Так, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури звертає увагу на те, що поширеними є випадки агресивної поведінки адвокатів у судових засіданнях, образ, грубих і некоректних висловлювань з їх боку на адресу судді та інших учасників судового провадження [14]; нетактовних і принизливих висловлювань адвокатів, що принижують честь і гідність, завдають шкоди діловій репутації колег по професії [15]; використання нецензурної лексики у дописах в мережі Інтернет [16].

Наведене демонструє не просто тісний взаємозв'язок адвокатської етики з усіма складовими професійного статусу адвоката, до яких, нагадаємо, традиційно відносять його права, обов'язки, відповідальність і гарантії професійної діяльності. Це вказує на те, що етика пронизує їх усіх, є їх базисом, фундаментом, на основі якого ці елементи правового статусу адвоката реалізуються та розвиваються.

Висновки. Результати проведеного в рамках цієї публікації дослідження дають підстави висувати, що етика є необхідною обов'язковою складовою правового статусу адвоката. Будучи іманентно притаманною таким його компонентам як права, обов'язки, відповідальність, гарантії професійної діяльності, що у взаємозв'язку та взаємодії утворюють єдину систему, етика не поглинається іншими складовими та заслуговує посісти в цій системі окреме місце.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Case of Lekavičienė v. Lithuania (Application no. 48427/09). 27.06.2017. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-174616&filename=CASE%20OF%20LEKAVI%C4%8CIEN%C4%96%20v.%20LITHUANIA.pdf&logEvent=False> (дата звернення: 06.12.2024).
2. Загальний кодекс правил для адвокатів країни Європейського Співтовариства: прийнятий делегатацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі 01.10.1988. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text (дата звернення: 06.12.2024).
3. Бакаянова Н.М. Этические принципы адвокатуры в Украине: монография. Одесса: Юридическая литература. 2005. 152 с.
4. Бірюкова А.М. Адвокатура України в умовах глобалізації: монографія. К.: Алерта, 2018. 424 с.
5. Святоцька В.О. Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження: монографія. Київ: Ін Юре, 2019. 477 с.
6. Біцай А.В. Участь адвоката в медіації: монографія. К.: Алерта, 2017. 260 с.
7. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2012. Вип. 19. Т. 1. С. 162–164.
8. Заборовський В.В. *Правовий статус адвоката в умовах становлення незалежної адвокатури України: монографія. Ужгород: «Гельветика». 2017. 900 с.*
9. Хотенець П.В. Правовий статус адвоката в Україні: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. Харків, 2002. 22 с.

10. Компанейцев С. Професійний обов'язок як структурний елемент деонтологічних засад діяльності адвоката. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 6. С. 115-116.
11. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Namazov проти Азербайджану» від 30.01.2020 (скарга № 74354/13). URL: <https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/rishennia-espl-namazov-proti-azerbaidjanu.pdf> (дата звернення: 06.12.2024).
12. Хотинська-Нор О.З. Деонтологічні засади взаємодії адвоката та суду в процесі здійснення судочинства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2018. Вип. 51. Т. 2. С. 161-164.
13. Психологічна енциклопедія. URL: <https://www.psykholoh.com/post/%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0-%D1%86%D0%B5> (дата звернення: 06.12.2024).
14. Узагальнення дисциплінарної практики кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури щодо заяв (скарг) суддів відносно неналежної поведінки адвокатів: затв. рішенням Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури № V-005/2021 від 27.05.2021. URL: <https://vkdk.org/15918-2/> (дата звернення: 06.12.2024).
15. Узагальнення дисциплінарної практики кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури з питань розгляду скарги адвокатів на незаконні або неетичні дії іншого адвоката: затв. рішенням Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури № VIII-024/2021 від 04.08.2021. URL: <https://vkdk.org/uzagalnennya-distiplinarnoji-praktiki-kvalifikatsijno-distiplinarnih-komisij-advokaturi-z-pitan-rozglyadu-skarg-advokativ-na-nezakonni-abo-neetichni-diji-inshogo-advokata/> (дата звернення: 06.12.2024).
16. Узагальнення дисциплінарної практики кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури щодо дотримання адвокатами норм адвокатської етики при використанні мережі Інтернет: затв. рішенням Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури № X-020/2021 від 01.10.2021. URL: <https://vkdk.org/uzagalnennya-distiplinarnoji-praktiki-kvalifikatsijno-distiplinarnih-komisij-advokaturi-schodo-dotrimannya-advokatami-norm-advokatskoji-etiki-pri-vikoristanni-merezhi-internet/> (дата звернення: 06.12.2024).